

O stopniach naukowych i *veniam legendi* w II Rzeczypospolitej (Część II)

Wprowadzenie

Odzyskanie w 1918 r. niepodległości i przejmowanie działających na ziemiach byłych państw zaborczych szkół wyższych tworzyło szczególną potrzebę rozstrzygnięcia warunków kontynuacji studiów już w warunkach polskich, w tym uznawalności egzaminów złożonych przed dniem 1 listopada 1918 r., oraz nostryfikacji stopni naukowych i dyplomów uzyskanych przed tym terminem i po nim.

Znaczenie i powody tego zabiegu były uwarunkowane wieloma względami. Ważniejsze z nich można sprowadzić do co najmniej dwóch argumentów. Po pierwsze, potrzeby zapewnienia polskim obywatelom ważności przebytych przez nich studiów, bez którego dalsze studiowanie zakończone niższym (licencjat, lekarz, magister) i wyższym (doktor) stopniem naukowym¹ nie byłoby możliwe, po drugie, niezakończony w 1918 r. proces odzyskiwania dawnych ziem polskich, a zarazem dawniejszych polskich uczelni.

Na wagę tych działań wpływało i to, że w II Rzeczypospolitej ukończenie studiów, szczególnie ze stopniem naukowym doktora, dawało

¹ Część I niniejszego artykułu omawiająca warunki nabywania w dwudziestoleciu międzywojennym stopni naukowych (niższych i wyższych) w państwowych szkołach akademickich została opublikowana w: „Studia Prawa Publicznego” 2014, nr 3(7), s. 31–66.

podstawę awansu zawodowego zarówno w służbie publicznej², jak i poza nią³. Dla przyszłych badaczy naukowych stwarzało natomiast przede wszystkim prawną podstawę do ubiegania się o nabycie prawa wykładania (*veniam legendi*) w danej szkole akademickiej. Szczególnie w pierwszych latach Polski międzywojennej nabycie tego prawa nie byłoby możliwe bez nostryfikacji stopnia naukowego doktora uzyskanego w jednej ze szkół wyższych ziem byłych państw zaborczych.

Instytucje prawa wykładania przewidywały obie ustawy o jedno-brzmiającym tytule o szkołach akademickich: z dnia 13 lipca 1920 r. i z dnia 15 marca 1933 r.⁴, a także statuty ówczesnych państwowych szkół wyższych. Wprawdzie wprowadzone postanowieniami statutów szkół akademickich różnice nie były znaczące, jednak ich waga dla podkreślenia autonomii danej szkoły akademickiej nie pozostawała bez znaczenia.

Obu ówczesnych instytucji – nostryfikacji dyplomów i uzyskanych stopni naukowych oraz *veniam legendi* – nie można odnosić do współczesnych rozwiązań. Również odnoszenie przyjętej w II Rzeczypospolitej uznawalności egzaminów złożonych w uczelniach byłych państw zaborczych do rozwiązań gwarantujących współcześnie studentom prawo przenoszenia zajęć nie jest właściwe. Inne wtedy były warunki przemawiające za zasadnością uznawania przebytych studiów, choć w żadnym razie ówczesne ustawy nie wykluczały przenoszenia się młodzieży studiującej do innej uczelni⁵. Uzasadnienie dla uznawania

² Zob. załącznik nr 4 do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 VIII 1920 r. o dodatkach do płacy zasadniczej funkcjonariuszy państwowych (Dz. U. R.P. Nr 77, poz. 521 ze zm.), Ustawę z dnia 10 I 1922 r. o dodatku za studia wyższe dla urzędników państwowych (Dz. U. Nr 4, poz. 17) oraz Okólnik nr 486/B.R./1922 w sprawie wykonania ustawy z dnia 10 I 1922 r. o dodatku za studia wyższe dla funkcjonariuszy państwowych (Dz. Urz. MWRiOP Nr 5).

³ Np. o wymaganiach stawianych kandydatom na sędziów w Polsce międzywojnia zob. M. Materniak-Pawłowska, *Zawód sędziowski w Polsce w latach 1918–1939*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” t. LXIII, 2011, z. 1, s. 81 i n.

⁴ Dz. U. Nr 72, poz. 494 ze zm.; tekst jedn. Dz. U. 1938 Nr 1, poz. 6 ze zm. Przywołanie w nawiasie roku: 1920, 1933, bez bliższego określenia oznacza odpowiednią ustawę o szkołach akademickich.

⁵ Ówczesne ustawy o szkołach akademickich nie wyłączały możliwości przenoszenia się studentów jednej z państwowych szkół akademickich do innych, pod warunkiem uzyskaniu świadectwa wystąpienia (odejścia). Tę swobodę zmiany uczelni przewidywały: art. 87 ustawy z 1920 r. oraz art. 46 ust. 3 ustawy z 1933 r. Przepisy te nie przesądzały jednak o uznawalności przebytych studiów. Uzyskaniem świadectwa odejścia warunkowały jedynie przyjęcie do innej szkoły akademickiej. Aczkolwiek świadectwo odejścia miało wymieniać, na podstawie książeczki legitymacyjnej studenta, liczbę zaliczonych lat i trymestrów studiów, potwierdzonych przez dziekana, z wyszczególnieniem wykładów,

równoważności przebiegu studiów i uzyskanych dyplomów dyktowały potrzeby zagwarantowania państwu polskiemu kadry przygotowanej do wykonywania zawodu w warunkach już wolnej II Rzeczypospolitej. Podobnie, pomyślnie zakończenie procedury habilitacyjnej służyć miało zapewnieniu i rozszerzeniu grona osób (poza gronem profesorów zwyczajnych, nadzwyczajnych, honorowych i kontraktowych) wykładających w szkołach akademickich⁶.

Poznanie ówczesnych rozwiązań, poza wartością poznawczą, bez wątpienia skłaniać może do refleksji nad zasadnością przyjętych w Polsce międzywojennej uregulowań prawnych w zakresie nostryfikacji stopni naukowych w aspekcie historycznie uwarunkowanych przemian. Służyć może także poznaniu procedury habilitacyjnej i jej przebiegu oraz ocenie znaczenia habilitacji dla osoby habilitowanej w ówczesnej, międzywojennej Polsce, a także jej porównaniu z aktualnie przyjętymi rozwiązaniami w tym zakresie.

1. Nostryfikacja zagranicznych stopni naukowych i dyplomów

Podstawę prawną dla nostryfikowania zagranicznych akademickich stopni naukowych i zawodowych tworzyły obie ustawy o szkołach akademickich (z lat 1920 i 1933). Żadna z nich nie definiowała pojęcia nostryfikacji. Ustawy te określiły warunki i tryb jej przeprowadzenia w drodze rozporządzenia pozostawiały Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Wprowadzona rozwiązaniami ustaw o szkołach akademickich droga uznawalności zagranicznych stopni naukowych oraz zawodowych nie była nowa. Od Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wymagano prawnego rozwiązania tej kwestii jeszcze przed wejściem w życie ustawy z 1920 r. W tym okresie prawo w przedmiocie nostryfikacji akademickich stopni naukowych i zawodowych nie miało charakteru otwartego. Rozstrzygało kwestię ważności lub potrzebę nostryfikacji stopni naukowych (zawodowych) uzyskanych w szkołach wyższych byłych państw zaborczych, w okresie późniejszym także z obszarów ziem odzyskanych. Nie bez znaczenia dla oceny prawnej dopuszczalności

zob. § 29 Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 20 VIII 1921 r. w sprawie immatrykulacji, wpisu na wykłady oraz świadectw uniwersyteckich (Dz. Urz. MWRiOP Nr 15, poz. 147).

⁶ Zob. art. 57–61 ustawy z 1920 r. oraz art. 29 ustawy z 1933 r.

nostryfikacji zagranicznych stopni niższych, szczególnie stopni zawodowych, pozostawało także zweryfikowanie potrzeb państwa w zakresie zapewnienia wykwalifikowanej kadry zawodowej, której w pierwszych latach po wyzwoleniu zdecydowanie brakowało. Nostryfikacja zagranicznych niższych stopni naukowych miała ten proces przyspieszyć, a zarazem gwarantować, że kandydat ubiegający się o nostryfikację zagranicznego dyplomu jest należycie przygotowany do wykonywania w Polsce zawodu wyuczonego za granicą. Nostryfikacja zagranicznych dyplomów zawodowych nie bez racji była więc poddana z reguły ściślejszej weryfikacji.

Prawnych uregulowań w zakresie dotyczącym uznawalności zagranicznych stopni i dyplomów w pierwszych latach po wyzwoleniu nie cechowała jednolitość rozwiązań.

Mocą Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 sierpnia 1919 r.⁷ przyjęto zasadę, że uzyskane po dniu 1 listopada 1918 r. w jednym z uniwersytetów byłego państwa austriackiego dyplomy doktorskie miały być traktowane jako zagraniczne, co wiązało się z koniecznością ich nostryfikowania w Uniwersytecie Lwowskim lub w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Nostryfikacji wymagały także złożone po dniu 1 listopada 1918 r. na uniwersytetach austriackich prawnicze egzaminy rządowe, egzaminy ścisłe (rygorozumy) i dyplomy doktorskie (prawnicze i lekarskie)⁸. Minister nie wyznaczał tu terminu, po upływie którego wnioskowanie o nostryfikację dyplomu doktorskiego czy złożenie prawniczych egzaminów rządowych nie byłoby możliwe.

⁷ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 VIII 1919 r. w przedmiocie nostryfikacji zagranicznych dyplomów doktorskich (Dz. Urz. MWRiOP Nr 9, poz. 5).

⁸ W myśl Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 27 II 1920 r. w przedmiocie uznania prawniczych egzaminów rządowych teoretycznych złożonych na uniwersytetach austriackich (Dz. Urz. MWRiOP Nr 4, poz. 28) prawnicze egzaminy rządowe teoretyczne zdane na jednym z uniwersytetów państwa austriackiego po dniu 1 XI 1918 r. mogły być uznane przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na wniosek jednej z komisji egzaminacyjnych państwowych uniwersytetów polskich, z zastrzeżeniem, że składający podanie o uznanie egzaminów wykazał, iż uczynił zadość obowiązkowi służby wojskowej w wojsku polskim lub przedstawił dowody niemożności spełnienia tego obowiązku, oraz pod warunkiem zdania egzaminu dodatkowego, gdy jego złożenia wymagałaby rządowa komisja egzaminacyjna. Analogiczne wymagania znajdowały zastosowanie do nostryfikacji dyplomów doktorskich prawniczych i lekarskich oraz do uznawalności poszczególnych egzaminów ścisłych.

Inne rozwiązanie minister przyjął natomiast w rozporządzeniu dotyczącym nostryfikacji zagranicznych dyplomów lekarskich weterynaryjnych⁹. Otóż, dyplomy lekarza weterynarii uzyskane w Rosji w roku 1917 i latach następnych, podobnie jak te uzyskane gdzie indziej poza granicami państwa polskiego po dniu 1 listopada 1918 r., miały być, dla wykonywania w Polsce praktyki weterynaryjnej, poddane nostryfikacji w roku 1920 (w ciągu roku od chwili demobilizacji – dyplomy lekarzy weterynarii wypełniających obowiązki wojskowe). Nostryfikację tych dyplomów mogła przeprowadzać jedynie Akademia Weterynarii we Lwowie. O dopuszczeniu kandydata do egzaminu nostryfikacyjnego rozstrzygało grono profesorów tej Akademii. Również do nich należało powzięcie uchwały o nostryfikacji dyplomu (bezwzględna większością głosów obecnych na posiedzeniu profesorów)¹⁰.

W każdym z tych przypadków terminy uznania złożonych egzaminów i uzyskanych dyplomów przypadające po dniu 1 listopada 1918 r. prolongowano także wobec osób przynależnych do jednej z miejscowości Śląska Cieszyńskiego do dnia 10 sierpnia 1920 r. (tj. do chwili wcielenia tegoż do państwa polskiego)¹¹.

Wejście w życie ustawy z 1920 r. o szkołach akademickich¹² zmieniło postanowienia dotyczące nostryfikacji dyplomów poświadczającej ich równoważność z dyplomami polskich uczelni. Postanowienia dotyczące tej kwestii z reguły wprowadzały rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w przedmiocie uznawania zagranicznych dyplomów bądź normujące organizację studiów

⁹ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 27 III 1920 r. o nostryfikacji zagranicznych dyplomów lekarskich weterynaryjnych (Dz. Urz. MWRiOP Nr 7, poz. 49).

¹⁰ Jeżeli rada profesorów zdecydowała o dopuszczeniu kandydata do egzaminu nostryfikacyjnego, do niej także należała decyzja, czy i jaki egzamin kandydat miał złożyć. Egzamin odbywał się przed komisją egzaminacyjną w terminach wyznaczonych przez rektora i miał trwać około dwóch tygodni. Egzaminem objęte były z reguły: „a) nauka o chorobach zakaźnych wraz z bakteriologią, b) chirurgia i nauka o chorobach wewnętrznych z następnym własnoręcznym opisem klinicznego przypadku, c) weterynaria sądowa, d) sekcja patologiczna, e) weterynaria państwowa, f) klauzurowe opracowanie zadania z weterynarii państwowej lub z nauki o produkcji zwierząt domowych”.

¹¹ Dz. Urz. MWRiOP Nr 13, poz. 121.

¹² Zgodnie z art. 114 ustawy z dnia 13 VII 1920 r. ustawa ta weszła w życie z dniem 15 IX 1920 r.

i porządek studiowania¹³ lub uznawalność państwowych egzaminów¹⁴ albo w drodze statutu danego uniwersytetu zatwierdzanego przez tegoż ministra, chyba że odrębne przepisy¹⁵ wprost od obowiązku nostryfikacji dyplomów zwalniały. Nostryfikacji nie wymagały na przykład dyplomy inżynierskie (świadczenia złożonego egzaminu państwowego) uzyskane w szkołach akademickich państw zaborczych przed dniem 1 listopada 1918 r. Zgodnie z Ustawą z dnia 21 września 1922 r. w przedmiocie tytułu inżyniera¹⁶ dyplomów tych nie uważano za zagraniczne, uprawniały więc do ich używania w państwie polskim bez nostryfikacji (art. 5).

Najczęściej prawo nostryfikowania dyplomów pozostawiano w gestii rad wydziałowych. Dotyczyło to między innymi wydziałów lekarskich polskich uniwersytetów państwowych. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mógł jednak powierzyć, w drodze

¹³ Zob. np. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 5 X 1921 r. w przedmiocie zniesienia przepisów o uzupełniających egzaminach lekarskich i o końcowym egzaminie lekarskim dla absolwentów uniwersytetów niemieckich oraz w przedmiocie uzupełnienia rozporządzenia o organizacji studiów lekarskich w Uniwersytecie Warszawskim (Dz. Urz. MWRiOP Nr 18, poz. 184). Zgodnie z nim do nostryfikacji wszystkich zagranicznych dyplomów na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego miały zastosowanie przepisy stosowane przy nostryfikacji dyplomów lekarskich w uniwersytetach małopolskich, w tym przy nostryfikacji dyplomów leżących w gestii wydziałów lekarskich na mocy Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 6 I 1921 r. (Dz. Urz. MWRiOP Nr 1, poz. 7). Jedynie do absolwentów studiów lekarskich spoza Uniwersytetu Warszawskiego kwestię nostryfikacji dyplomów lekarskich regulowało Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 18 II 1921 r. (Dz. Urz. MWRiOP Nr 4, poz. 38).

¹⁴ Zob. np. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 IV 1922 r. w sprawie opłat przy uznawaniu austriackich państwowych egzaminów w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie i Jana Kazimierza we Lwowie (Dz. Urz. MWRiOP Nr 15, poz. 150), przewidujące pobieranie od kandydata opłaty za przewod nostryfikacyjny od każdego z uznanych egzaminów państwowych prawnohistorycznych, sądowych i politycznych, złożonych w jednym z uniwersytetów państwa austriackiego po dniu 1 XI 1918 r.

¹⁵ Zob. np. Komunikat Sekretariatu Generalnego – Pismo Sekcji Nauki i szkół wyższych z dnia 7 VII 1920 r. (Dz. Urz. MWRiOP Nr 23, poz. 161), w którym Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego działający na wniosek Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego wyjaśnił, że dyplom magistra farmacji uzyskany na Uniwersytecie Warszawskim na mocy „Tymczasowych przepisów o egzaminach farmaceutycznych na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego” z dnia 28 IV 1920 r. jest pod względem prawnym równoważny dyplomom na prowizora otrzymywanym w dawnym państwie rosyjskim oraz dyplomom na magistra farmacji uzyskiwanym w uniwersytetach we Lwowie i w Krakowie.

¹⁶ Dz. Urz. MWRiOP Nr 32, poz. 420.

rozporządzenia, kompetencję w tej mierze innej władzy szkolnej, co uczynił np. w odniesieniu do Państwowego Instytutu Dentystycznego. W sytuacji pierwszej podstawę prawną dla rozporządzenia ministra stanowiły art. 114 ustawy z 1920 r. o szkołach akademickich oraz art. 2 lit. B Ustawy z dnia 2 grudnia 1921 r. w przedmiocie wykonywania praktyki lekarskiej w Państwie Polskim¹⁷. W przypadku drugim – art. 26 Dekretu Rady Regencyjnej z dnia 3 stycznia 1918 r. o tymczasowej organizacji władz naczelnych w Królestwie Polskim¹⁸ oraz art. 2 i 5 Rozporządzenia Ministra Zdrowia Publicznego w sprawie utworzenia Państwowego Instytutu Dentystycznego¹⁹.

Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 kwietnia 1922 r. w przedmiocie uznawania zagranicznych dyplomów lekarskich dla wykonywania praktyki lekarskiej w Państwie Polskim²⁰ dla uznania zagranicznego dyplomu lekarskiego przez jeden z wydziałów lekarskich polskich uniwersytetów państwowych od kandydata wymagało wykazania przed radą wydziałową, że przebieg jego studiów i egzaminów odpowiada warunkom niezbędnym dla uzyskania dyplomu lekarza w jednym z polskich uniwersytetów. W razie gdy zachodziły wątpliwości w ustaleniu, czy dyplom lekarza uzyskany przez obywatela polskiego za granicą odpowiada przepisom obowiązującym w uniwersytetach polskich, dyplomy te mogły być uznane, w wyjątkowych przypadkach, na podstawie postępowania sprawdzającego, przeprowadzonego przez wydział lekarski jednego z polskich uniwersytetów. Postępowanie sprawdzające mogło być wszczęte na wniosek kandydata, po jego przedłożeniu przez radę wydziałową wraz ze swoją opinią Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i przychylnego przez nie rozstrzygnięcia. Postępowanie sprawdzające miało na celu stwierdzenie, czy kandydat ma wiadomości potrzebne do wykonywania praktyki lekarskiej, i polegało na zbadaniu świadectw kandydata oraz poddaniu go egzaminom swobodnie ustalonym przez radę wydziałową. Rada wydziałowa mogła jednak nadto żądać od kandydata, by ten uczęszczał przez pewien czas na wykłady i ćwiczenia lub odbył

¹⁷ Dz. U. R.P. Nr 105, poz. 762.

¹⁸ Dz. Praw Nr 1, poz. 1.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego z dnia 17 II 1920 r. w sprawie utworzenia Państwowego Instytutu Dentystycznego (M. P. Nr 43). O stanie polskiej stomatologii w okresie Polski międzywojnia zob. np. D. Olszewski, G. Grzesiak-Janus, *Stomatologia akademicka w II Rzeczypospolitej*, „e-Dentico” 2012, nr 2(36), s. 104 i n.

²⁰ Dz. Urz. MWRiOP Nr 20, poz. 211.

praktykę w zakładach wydziału. W razie ujemnej oceny postępowania sprawdzającego kandydat nie miał prawa do ponownego ubiegania się przed tym samym lub innym wydziałem o uznanie równoważności jego dyplomu lekarskiego.

Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświecenia Publicznego z dnia 18 kwietnia 1921 r. w przedmiocie nostryfikowania zagranicznych dyplomów dentystycznych²¹ powierzało z kolei radzie profesorów Państwowego Instytutu Dentystycznego zatwierdzanie dyplomów zagranicznych jako równoważnych dyplomom lekarza dentysty wydawanym przez ten Instytut. Orzeczenie nostryfikacyjne rada profesorów mogła wydać na podstawie: „a) dowodów państwowej przynależności polskiej kandydata i dopełnienia przezeń obowiązku służby wojskowej w Wojsku Polskim lub dowodów niemożności spełnienia tego warunku, b) oceny przedłożonych przez kandydata świadectw studiów i egzaminów, c) wyniku egzaminów uzupełniających”. Od zdawania wszystkich lub niektórych przedmiotów rada profesorów mogła jednak kandydata zwolnić.

Wprawdzie uprawnienia rad wydziałowych zachowano w tym względzie do końca II Rzeczypospolitej (w latach następnych zdeprecjonowano pozycję rady profesorów²²), jednak ograniczenia w swobodzie korzystania z niej przewidywały przepisy wykonawcze.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 3 kwietnia 1924 r.²³ przyjęto ogólną zasadę, zgodnie z którą „[d]yplomy naukowe i zawodowe wszelkiego rodzaju, uzyskane w uczelniach zagranicznych, nie są równoważne z odpowiednimi dyplomami uzyskanymi w uczelniach polskich. Celem uzyskania równoważności dyplomy zagraniczne muszą być poddane nostryfikacji”. Postanowienie to nie oznaczało jednak uchylecia tych uprawnień, które posiadaczom dyplomów zagranicznych przysługiwały na mocy dotychczasowych przepisów. Tym samym nostryfikacji nie wymagały akademickie stopnie naukowe uzyskane w szkołach akademickich byłych państw zaborczych przez osoby, którym bez względu na ich poprzednią przynależność państwową przysługiwało prawo obywatelstwa

²¹ Dz. Urz. MWRiOP Nr 5, poz. 59.

²² Na ten temat zob. K. Wojtczak, *O ustroju szkół wyższych na przestrzeni lat 1920–1990*, „Studia Prawa Publicznego” 2013, nr 3, s. 48 i n.

²³ Dz. Urz. MWRiOP Nr 9, poz. 94. Rozporządzeniem tym nie objęto zagranicznych dyplomów dentystycznych, których nostryfikację normowało kolejne Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 IX 1923 r. (Dz. Urz. MWRiOP Nr 18, poz. 61).

na mocy art. 2 Ustawy z dnia 20 stycznia 1920 r. o obywatelstwie polskim²⁴, a mianowicie: 1) dyplomy uprawniające w myśl art. 2 Ustawy z dnia 2 grudnia 1921 r. w przedmiocie wykonywania praktyki lekarskiej w Państwie Polskim²⁵; 2) dyplomy inżynierskie (świadcstwa złożenia drugiego egzaminu państwowego) uzyskane w szkołach akademickich państw zaborczych przed dniem 1 listopada 1918 r.; 3) inne dyplomy uzyskane w szkołach akademickich byłego Cesarstwa Rosyjskiego przed dniem 1 października 1917 r., a w szkołach akademickich byłej monarchii austro-węgierskiej i Rzeszy Niemieckiej przed 1 listopada 1918 r.²⁶

Rozporządzenie wprowadziło zachowało prawo nostryfikacji dyplomu zagranicznego dla właściwej rady wydziałowej jednej z uczelni akademickich, uprawnionej do udzielania odpowiedniego stopnia naukowego na zasadzie art. 3 Ustawy z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich, bliższe zbadanie kwalifikacji kandydata rada wydziału mogła jednak poruczyć ustanowionej komisji, której wnioski tworzyły podstawę dla uchwały pełnej rady wydziałowej. Do wniosku kandydat był zobowiązany dołączyć dokumenty wymienione w § 3 rozporządzenia²⁷.

²⁴ Dz. U. R.P. Nr 7, poz. 44.

²⁵ Dz. U. R.P. Nr 105, poz. 762. Chodzi tu o dyplomy: a) doktora wszech nauk lekarskich wydane lub uznane przez uniwersytety dawnego państwa austro-węgierskiego przed dniem 1 XI 1918 r.; b) uprawniające do wykonywania praktyki lekarskiej (aprobata) w dawnym państwie niemieckim przed dniem 27 XII 1918 r.; c) doktora medycyny lub lekarza wydane lub uznane przez uniwersytety dawnego państwa rosyjskiego przed dniem 27 XI 1917 r.; d) wszystkie inne dyplomy uznawane za równoważne z dyplomami lekarskimi oraz uprawnieniami do wykonywania praktyki lekarskiej na terenach byłych państw zaborczych: austro-węgierskiego do dnia 1 XI 1918 r. i niemieckiego do dnia 27 XII 1918 r.

²⁶ Nostryfikacji nie wymagały także: stopnie naukowe (z wyjątkiem lekarskich i inżynierskich) uzyskane przed określonym niżej terminem późniejszym, tj. a) przed dniem 15 VII 1922 r. w jednej ze szkół akademickich Rzeszy Niemieckiej przez obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, a byłych obywateli Rzeszy Niemieckiej, mających stałe miejsce zamieszkania na obszarze Górnego Śląska, stanowiącym poprzednio część składową Państwa Polskiego, b) przed dniem 1 II 1920 r. w jednej ze szkół akademickich Rzeszy Niemieckiej przez innych obywateli Państwa Polskiego, a obywateli Rzeszy Niemieckiej, c) przed dniem 10 VIII 1920 r. w jednej ze szkół akademickich byłej monarchii austro-węgierskiej przez obywateli austriackich lub węgierskich, przynależnych do jednej z przyznanych Polsce miejscowości Śląska Cieszyńskiego.

²⁷ W celu uzyskania prawa nostryfikacji kandydat był obowiązany właściwej radzie wydziałowej jednej ze szkół akademickich przedłożyć własnoręcznie napisane podanie z następującymi załącznikami: „a) metryką chrztu lub urodzenia, b) dowodem obywatelstwa polskiego, c) świadectwem moralności lub innym dowodem nieskazitelności pod względem moralnym, d) odpisem życia własnoręcznie napisanym, e) oryginalnym świadectwem dojrzałości, uprawniającym do studiów akademickich w Rzeczypospolitej

Postępowanie nostryfikacyjne szerzej i głębiej unormowało dopiero Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 marca 1938 r.²⁸ Nostryfikacji stopni naukowych i zawodowych z zakresu nauk handlowych dokonywało grono profesorów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, w zakresie innych nauk – rada wydziałowa jednej z państwowych szkół akademickich. Jedynie w przypadku, gdy stopień naukowy (lub zawodowy) uzyskany w szkole zagranicznej nie miał odpowiednika w stopniach udzielanych przez polskie szkoły akademickie, postępowanie nostryfikacyjne leżało w gestii Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, po zasięgnięciu opinii rady wydziałowej jednej ze szkół akademickich.

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mógł, po wysłuchaniu opinii lub na wniosek rady wydziałowej szkoły akademickiej, ograniczyć w danej szkole lub na danym wydziale liczbę osób dopuszczonych do nostryfikacji akademickich stopni naukowych (lub zawodowych) w danym roku akademickim, a nawet całkowicie ją zawiesić na dany rok akademicki. Tylko w tej sytuacji odmowna decyzja rady wydziałowej (jednomyślnie umotywowana) skutkująca niedopuszczeniem kandydata do nostryfikacji była ostateczna. Nie zamykała jednak drogi prowadzącej do nostryfikacji w następnym roku akademickim w tej samej lub innej szkole akademickiej.

Z wnioskiem o uzyskanie nostryfikacji naukowego (lub zawodowego) stopnia zagranicznego do rady wydziałowej mogła wystąpić osoba dokumentująca swoją tożsamość, uprawnienie do studiów akademickich w Polsce oraz poświadczająca ukończenie studiów zagranicznych²⁹. Ówczesne postępowanie nostryfikacyjne nie opierało się jedynie na ocenie przedłożonych dokumentów przez radę wydziałową lub powołaną przez nią komisję (której wnioski tworzyły podstawę decyzji rady). Rozporządzenie wprowadziło zaostrome warunki nostryfikacji.

Polskiej, f) świadectwami odbytych studiów akademickich i egzaminów odbytych w całości i przepisany czasie w uznanych przez Państwo Polskie uczelniach zagranicznych, g) oryginalnym dyplomem, który ma być nostryfikowany”. Równocześnie wraz z podaniem kandydat był obowiązany wnieść opłatę za przewód nostryfikacyjny.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 III 1938 r. o nostryfikowaniu zagranicznych stopni akademickich naukowych i zawodowych (Dz. Urz. MWRiOP Nr 3, poz. 65).

²⁹ Zgodnie z § 5 rozporządzenia z 1938 r. minister mógł zwolnić kandydata od obowiązku załączenia do wniosku dowodu obywatelstwa polskiego, rada wydziałowa natomiast od obowiązku przedłożenia dowodu uprawniającego do studiów akademickich w Polsce.

Od kandydata wymagało nadto: 1) złożenia w polskiej szkole akademickiej wszystkich egzaminów wymaganych dla uzyskania danego stopnia naukowego (lub zawodowego), przesłuchania określonej liczby godzin wykładów i odbycia ćwiczeń praktycznych w seminariach, laboratoriach kreslarskich lub klinicznych, 2) w przypadku nostryfikacji doktoratu przyjęcia przez radę wydziałową przedłożonej rozprawy będącej podstawą do uzyskania stopnia doktorskiego za granicą. Nie była to jednak norma bezwzględnie obowiązująca. Rada wydziałowa mogła bowiem zwolnić kandydata od dopełnienia wszystkich lub niektórych z powyższych wymagań. W razie niepomyślnego wyniku egzaminów nostryfikowanych możliwe było ich powtórzenie na wniosek egzaminatorów (a nie kandydata), dopuszczenie zaś do egzaminów po raz trzeci wymagało zezwolenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na wniosek rady wydziałowej.

Uchwała rady wydziałowej mogła być pozytywna lub odmawiająca nostryfikacji. W razie odmowy, z wyłączeniem wprowadzonych w danym roku akademickim limitów nostryfikacji, kandydatowi służyło prawo odwołania do Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w terminie 14 dni od dnia doręczenia decyzji³⁰. W razie uprawomocnienia się decyzji dziekan był obowiązany zawiadomić o niej właściwe wydziały szkół akademickich.

Mocą rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego³¹ z 1939 r. o nostryfikację zagranicznych stopni akademickich naukowych i zawodowych na zasadach ogólnych mogły ubiegać się osoby, które obywatelstwo polskie nabyły na skutek zjednoczenia ziem odzyskanych z Rzeczpospolitą Polską³². Minister mógł jednak uznać akademicki stopień naukowy lub zawodowy za nostryfikowany

³⁰ Zob. § 10 rozporządzenia z 1938 r., art. 82 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 III 1928 r. o postępowaniu administracyjnym (Dz. U. R.P. Nr 36, poz. 341) oraz art. 89 tegoż rozporządzenia, w myśl którego odwołanie wносиło się za pośrednictwem „tej władzy, która decyzję wydała”; tu – właściwej rady wydziałowej.

³¹ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 10 VII 1939 r. o nostryfikacji zagranicznych stopni naukowych i zawodowych przez obywateli polskich, pochodzących z obszaru ziem odzyskanych (Dz. U. Nr 63, poz. 425).

³² Chodzi tu o zjednoczenie z Rzeczpospolitą Polską ziem odzyskanych w myśl Dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 X 1938 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej ustawy z dnia 20 I 1920 r. o obywatelstwie Państwa Polskiego na odzyskane ziemie Śląska Cieszyńskiego oraz o zmianie niektórych jej przepisów (Dz. U. R.P. Nr 81, poz. 548), Dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 XI 1938 r. o zjednoczeniu z Rzeczpospolitą Polską ziem odzyskanych w listopadzie 1938 r. i o rozciągnięciu na te ziemie mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych (Dz. U. R.P. Nr 87,

wobec tych osób, które przedłożyły do dnia 31 grudnia 1940 r. dowód obywatelstwa polskiego oraz oryginalny dyplom lub świadectwo szkoły zagranicznej.

W każdym wypadku przeprowadzenie przewodu nostryfikacyjnego wiązało się z uiszczeniem stosownej opłaty, w wysokości określonej rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego³³.

2. Nabycie prawa do wykładania w Polsce międzywojennej

Mimo uchwalenia dopiero w połowie 1920 r. ustawy o szkołach akademickich w okresie poprzedzającym jej wejście w życie uniwersytety ziem byłych państw zaborczych mogły przeprowadzać postępowania habilitacyjne prowadzące do nadania kandydatowi prawa wykładania (*veniam legendi*). Podstawę prawną dla wówczas przeprowadzanych postępowania stanowiły zwykle postanowienia statutów ówczesnych szkół akademickich, zatwierdzanych w drodze aktu właściwej władzy rządowej³⁴.

poz. 585) oraz Ustawy z dnia 15 III 1939 r. o dalszym zjednoczeniu ziem odzyskanych z Rzeczpospolitą Polską (Dz. U. R.P. Nr 22, poz. 136).

³³ Zob. np. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 18 IV 1921 r. w sprawie opłat za nostryfikację zagranicznych dyplomów dentystycznych (Dz. Urz. MWRiOP Nr 20, poz. 202), Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 IV 1922 r. w sprawie opłat pobieranych za nostryfikację zagranicznych dyplomów lekarskich (Dz. U. R.P. Nr 30, poz. 251), Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 IV 1922 r. w sprawie opłat przy uznawaniu austriackich państwowych egzaminów w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie i Jana Kazimierza we Lwowie (Dz. Urz. MWRiOP Nr 15, poz. 150), Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 IX 1923 r. w sprawie opłat pobieranych w szkołach akademickich i Komisjach egzaminacyjnych przy tych szkołach działających (Dz. Urz. MWRiOP Nr 18, poz. 161), Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 3 IV 1924 r. w przedmiocie nostryfikacji zagranicznych dyplomów naukowych (Dz. Urz. MWRiOP Nr 9, poz. 84 ze zm.).

³⁴ Zob. np. Rozkaz (13588/223) Naczelnego Wodza Wojsk Polskich z dnia 28 X 1919 r., zawierający statut tymczasowy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Zgodnie z nim habilitacja składała się z trzech aktów: 1) oceny pracy habilitacyjnej (wydrukowanej w języku polskim) stanowiącej istotny postęp nauki i świadczącej o samodzielności naukowego myślenia. Przy ocenie mogły być wzięte pod uwagę także inne prace naukowe kandydata. Rozprawa doktorska nie mogła służyć jako rozprawa habilitacyjna; 2) dyskusji habilitacyjnej, która mogła obejmować nie tylko temat pracy habilitacyjnej, ale cały dział nauki, w zakresie którego kandydat się habilitował, co więcej, kandydat miał nadto okazać się znajomością ogólnych zasad logiki i metodologii naukowej,

Ustawa z 1920 r. od rozwiązań lat wcześniejszych w niewielkim stopniu odbiegała. Prawo nadawania kandydatowi *veniam legendi* zachowała dla państwowych szkół akademickich, zaś mocą art. 109 jednocześnie zastrzegała, że uznane ustawą za równorzędne państwowym prywatne szkoły akademickie mogą otrzymać prawo habilitowania „po zupełnym zorganizowaniu wydziałów szkoły najwcześniej w 5 lat po ich założeniu na mocy rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego”. Ustawa z 1933 r., choć udzielenie prawa wykładania pozostawiała także państwowym szkołom akademickim, w odniesieniu do szkół prywatnych zastrzeżenia takiego nie zawierała. Po jej zmianie, wprowadzonej w 1937 r.³⁵, Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pozostawiała ustalenie, w drodze rozporządzenia, terminu stosowania przepisów ustawy z 1933 r. do Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego we Lwowie, Wyższego Studium Handlowego w Krakowie, Wyższej Szkoły Handlowej w Poznaniu oraz Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie.

Pod rządami obu ustaw (1920, 1933) udzielanie kandydatowi prawa wykładania pozostawiano radzie wydziałowej. Szkoły akademickie mogły jednak w swych statutach zawrzeć przepisy szczegółowe ustanawiające inny właściwy w tej mierze organ szkoły³⁶, a także przyjąć inną właściwość organów uczestniczących w procesie nadawania prawa wykładania³⁷. Również wzorem rozwiązań lat wcześniejszych postę-

3) wykładu habilitacyjnego na temat wybrany przez kandydata, zatwierdzony przez radę wydziału, wygłoszonego wobec członków wydziału. Wykład miał na celu stwierdzenie umiejętności jasnego przedstawienia pewnego zagadnienia naukowego na podstawie współczesnego stanu nauki. Przed przeprowadzeniem tych trzech aktów rada wybierała ze swego grona co najmniej dwóch referentów, by na podstawie ich oceny podjąć odpowiednie uchwały. Rada wydziałowa mogła od wypełnienia trzeciego aktu wyjątkowo habilitanta zwolnić. Na wniosek referentów, w razie ich pomyślnej uchwały co do trzech aktów habilitacji, rada wydziałowa nadawała kandydatowi, w drodze uchwały, *veniam legendi*, zarazem orzekając, na jaki zakres nauki ono się rozciąga. Ważność tej uchwały wymagała zatwierdzenia przez władzę rządową. Prawo wykładania otrzymywał docent prywatny.

³⁵ Zob. art. 1 pkt 1 Ustawy z dnia 29 III 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 III 1933 r. (Dz. U. R.P. Nr 27, poz. 192).

³⁶ Zgodnie z § 19 ust. 2 Statutu Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie (Dz. Urz. MWRiOP Nr 6, poz. 63) habilitację przeprowadzał senat tej szkoły. Do niego należało także nadanie osobie, która otrzymała prawo wykładania, tytułu docenta.

³⁷ Zob. art. 1 ustawy o szkołach akademickich z 1920 r. oraz Statut Uniwersytetu Poznańskiego, uchwalony przez Senat Akademicki dnia 28 I 1921 r. w myśl art. 1 Ustawy o szkołach akademickich z dnia 13 VII 1920 r. (Dz. Urz. MWRiOP Nr 7, poz. 78). Przyjęte nim postanowienia w zakresie dotyczącym postępowania habilitacyjnego były

powanie prowadzące do tego celu nazywano habilitacją, zaś kandydat, któremu w danej szkole akademickiej przyznano prawo wykładania, otrzymywał tytuł docenta. Tytuł ten nie był równoznaczny z uzyskaniem stopnia naukowego, co nie oznacza, że nie było możliwe nadanie docentowi mianowanemu tytułu profesora tytularnego³⁸.

Prawo wykładania mogło obejmować całość nauki (pewnej nauki – 1933) lub taką jej część, która stanowiła całość w sobie zamkniętą (1920, 1933), w żadnym razie nie mogła ograniczać się do dowolnego działu pewnej nauki (1920). Tym sposobem ustawa z 1920 r. jednocześnie wyznaczała ramy obszaru nauki legitymujące jednostkę organizacyjną szkoły akademickiej do przeprowadzenia habilitacji, a kandydata do ubiegania się o *veniam legendi*. Ustawa z 1933 r. wprawdzie w tym względzie od postanowień ustawy z 1920 r. nie odbiegała, jednak rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1936 r., wydanym na jej podstawie, zastrzegała prawo przeprowadzania habilitacji tylko w zakresie gałęzi nauki reprezentowanej przez jedną z katedr danego wydziału³⁹, a w razie jej braku przez katedrę pokrewną⁴⁰.

w zasadzie odwzorowaniem postanowień przyjętych ustawą z 1920 r. W odróżnieniu od niej wskazywały na senat (a nie na zebranie ogólne profesorów) jako właściwy do przyjęcia wniosku rady wydziałowej o nadaniu kandydatowi prawa wykładania i tytułu docenta oraz odesłania uchwały rady do zatwierdzenia Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; art. 3 ust. 3 ustawy z 1933 r. o szkołach akademickich.

³⁸ Zgodnie z art. 32 ustawy z 1933 r. w jej brzmieniu pierwotnym Prezydent Rzeczypospolitej mógł na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przedstawiony na podstawie uchwały rady wydziałowej i po wysłuchaniu opinii senatu, mianować tytularnymi profesorami szkoły akademickiej za wybitną działalność naukową (artystyczną) docentów, wykładających w tym charakterze co najmniej pięć lat. Przy zachowaniu niemalże takich samych warunków większą autonomię uczelni gwarantował statut Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie (1935). Przyznawał bowiem senatowi tej szkoły, za zezwoleniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, prawo mianowania docentów tytularnymi profesorami Szkoły Głównej Handlowej (również za wybitną ich działalność naukową i wykonywanie prawa wykładania przez co najmniej pięć lat).

³⁹ Zob. § 1 Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 21 IV 1936 r. o sposobie postępowania habilitacyjnego w państwowych szkołach wyższych (Dz. U. Nr 38, poz. 290), dalej „rozp. z 1936 r.”. Wyjątek od przyjętej w nim zasady był dopuszczalny za zgodą Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jedynie wtedy, gdy dana gałąź nauki nie była reprezentowana przez żadną z katedr szkół akademickich (ust. 2).

⁴⁰ W brzmieniu nadanym § 1 Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 25 VI 1936 r. w sprawie postępowania habilitacyjnego w państwowych szkołach akademickich (Dz. U. Nr 24, poz. 139).

Udzielenie *veniam legendi* (które mogło być rozszerzone⁴¹) i przyznanie tytułu docenta zależało od przebiegu i pomyślnego wyniku postępowania habilitacyjnego. Od kandydata zamierzającego się habilitować wymagano: dowodu posiadania stopnia i tytułu (1920), stopnia (1933) doktora, uzyskanego w jednej ze szkół akademickich. Przy czym obie ustawy przewidywały odstępstwo od tego wymogu. Od obowiązku wykazania się posiadaniem tytułu/stopnia doktorskiego mogli być zwolnieni, w drodze uchwały rady wydziałowej, wyjątkowo wybitni badacze naukowi (1920)⁴², wybitni fachowcy, a wyjątkowo wybitni badacze naukowi (1933). Ustawa z 1920 r. radzie wydziałowej pozostawiała nadto prawo uznania tytułu doktorskiego uzyskanego w szkole akademickiej zagranicznej bądź innego tytułu naukowego za równorzędny.

Obie ustawy jednobrzmiąco przyjmowały, że przewód habilitacyjny obejmuje trzy akty: 1) ocenę rozprawy habilitacyjnej, 2) dyskusję habilitacyjną oraz 3) wykład habilitacyjny. Stopień szczegółowości unormowań przyjętych w każdej z ustaw był jednak różny. Ustawa pierwsza (1920) określała sposób postępowania habilitacyjnego wyczerpująco, ustawa druga (1933) odsyłała do rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Rozporządzenie to wydano trzy lata później (w 1936 r.)⁴³ na podstawie ogólnej normy kompetencyjnej. Delegację do unormowania przez ministra w drodze rozporządzenia procedury habilitacyjnej wprowadziła bowiem dopiero ustawa z 1937 r.⁴⁴, zmieniająca ustawę z roku 1933.

Ustawa z 1920 r. przed przeprowadzeniem trzech aktów habilitacji wymagała wyznaczenia spośród członków rady wydziałowej co najmniej dwóch referentów, by na podstawie dokonanej przez nich oceny powziąć stosowne uchwały dla każdego z aktów habilitacji. Ustawa z 1933 r. kwestii tej nie normowała. Rozporządzenie z 1936 r. wymagało natomiast wyboru przez radę wydziałową trzech lub w razie potrzeby większej liczby referentów, spośród profesorów zwyczajnych, nadzwyczajnych, honorowych oraz tytularnych, wykładających ten

⁴¹ Zgodnie art. 58 ustawy z 1920 r. oraz art. 30 ust. 10 ustawy z 1933 r. prawo wykładania mogło być rozszerzone na inną dziedzinę za zgodą rady wydziałowej, zatwierdzoną przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

⁴² Rozwiązanie takie przyjęły już w 1919 r.: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie (art. 36 Rozkazu (13588/223) Naczelnego Wodza Wojsk Polskich, zawierający statut tymczasowy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie).

⁴³ Rozp. z 1936 r.

⁴⁴ Zob. art. 1 pkt 16 Ustawy z dnia 2 VII 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich (Dz. U. Nr 52, poz. 406).

sam przedmiot lub przedmioty pokrewne, zarówno spośród swego grona, jak też innych wydziałów lub innych szkół akademickich oraz szkół akademickich zagranicznych. Na podstawie oceny pracy habilitacyjnej oraz całości dorobku naukowego kandydata przedstawionej przez referentów rada wydziałowa podejmowała uchwałę o dopuszczeniu lub o odmowie dopuszczenia kandydata do dalszego przewodu habilitacyjnego. Przy czym gdy przedmiot wykładany na danym wydziale miał dla kształcenia studentów jedynie pomocnicze znaczenie, rada wydziałowa zapraszała do składu referentów orzekających o dorobku naukowym oraz na dyskusję i wykład habilitacyjny co najmniej dwóch profesorów wykładających ten przedmiot na innym wydziale lub w innej szkole akademickiej. Udział w głosowaniu (wystarczyła zwykła większość głosów) zarezerwowano wyłącznie dla obecnych członków rady, profesorowie innych wydziałów lub innych szkół akademickich mogli przedstawić opinię o wynikach przewodu habilitacyjnego na piśmie. Równość głosów oznaczała ujemny wynik głosowania.

Pewne różnice rozwiązań w każdym z trzech aktów przewodu habilitacyjnego wprowadzały także szkoły akademickie w swych statutach, zatwierdzanych przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, dla których prawną podstawę stanowiły art. 1 ustawy z 1920 r., art. 1 ust. 1 i art. 3 ust. 3 oraz art. 54 ust. 4 ustawy z 1933 r.⁴⁵

⁴⁵ Zob. np. Statut Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, zatwierdzony przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w dniu 11 X 1935 r. (Dz. Urz. MWRiOP Nr 12, poz. 210). Zgodnie z nim habilitację przeprowadzała rada wydziałowa. Warunkiem dopuszczenia do niej było posiadanie przez kandydata ukończonych studiów wyższych ze stopniem doktora lub równoważnych oraz prac naukowych. Od obowiązku wykazania się tytułem doktorskim mogli być zwolnieni wybitni badacze naukowci lub wybitni znawcy pewnej dziedziny wiedzy. Po rozpatrzeniu przez radę wydziałową (w głosowaniu jawnym) kwalifikacji osobistych kandydata rada wydziałowa wybierała ze swego grona komisję składającą się z dziekana lub prodziekana jako przewodniczącego oraz przynajmniej dwóch członków rady spośród profesorów wykładających dany przedmiot lub przedmioty pokrewne. Dalszy przebieg habilitacji obejmował trzy akty: 1) ocenę kwalifikacji naukowych kandydata (wartość prac naukowych, z głównym akcentem na pracę habilitacyjną, która musiała być wydrukowana; rozprawa doktorska nie mogła być podstawą habilitacji), 2) dyskusję habilitacyjną (obejmującą dział nauki, w zakresie którego kandydat się habilitował), 3) wykład habilitacyjny (na temat wybrany przez kandydata i przyjęty przez komisję). Rada wydziałowa mogła wyjątkowo zwolnić kandydata od dyskusji habilitacyjnej i wykładu habilitacyjnego. W razie pomyślniej uchwały co do przebiegu habilitacji rada wydziałowa, na wniosek dziekana, podejmowała uchwałę o udzieleniu prawa wykładania, którą dziekan przedkładał senatowi. Uchwałę podjętą przez senat w tej sprawie rektor przekazywał do zatwierdzenia Ministrowi Wyznań

Przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego poprzedzała ocena kwalifikacji osobistych kandydata (1920, 1933), o których rada wydziałowa (bądź inny statutowy organ szkoły) rozstrzygała w głosowaniu jawnym. Na żądanie przynajmniej jednego członka rada wydziałowa była jednak obowiązana zarządzić głosowanie tajne (od 1936 r.). Dopiero uznanie przez radę wydziałową (lub inny organ szkoły akademickiej) kwalifikacji osobistych kandydata za odpowiednie przesądzało o jego dopuszczeniu do habilitacji. Pojęcia kwalifikacji osobistych kandydata ustawodawca nie definiował.

1) Co do aktu pierwszego ustawa z 1920 r. wymagała wydrukowanej rozprawy habilitacyjnej w języku polskim. Miała ona stanowić istotny postęp nauki i świadczyć o samodzielności naukowego myślenia autora. Przy ocenie brano pod rozwagę także inne prace naukowe kandydata. Nadto, co jest warte podkreślenia, ustawa z 1920 r. wyraźnie zastrzegła, że rozprawą habilitacyjną nie może być rozprawa doktorska. Ustawa z 1933 r. oraz wydane na jej podstawie rozp. z 1936 r. poszerzały lub redefiniowały przyjęte ustawą z 1920 r. postanowienia. Po pierwsze, kandydat mógł przedstawić wydrukowaną⁴⁶ rozprawę habilitacyjną w języku polskim bądź w języku wykładowym przedmiotu. Po drugie, rozprawa habilitacyjna miała wnosić nie tylko istotny postęp nauki i świadczyć o samodzielności naukowego myślenia autora, ale także o jego znajomości literatury przedmiotu⁴⁷. Po trzecie, ocenie podlegała tylko rozprawa habilitacyjna, zatem bez dorobku naukowego – w brzmieniu pierwotnym ustawy z 1933 r.⁴⁸, poczynszy od wydania rozp. z 1936 r. – także całość dorobku naukowego habilitanta. Po czwarte,

Religijnych i Oświecenia Publicznego. Tak jak w innych szkołach akademickich, osoba, która uzyskała prawo wykładania, otrzymywała tytuł docenta.

⁴⁶ Jedyne wyjątek od tego wymogu wprowadziło Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 25 VI 1945 r. w sprawie postępowania habilitacyjnego w państwowych szkołach akademickich (Dz. U. Nr 24, poz. 139). Rozporządzenie to dopuszczało bowiem złożenie rozprawy habilitacyjnej w rękopisie, w zawitym terminie, do dnia 31 XII 1945 r.

⁴⁷ Nieco szerzej warunek ten definiował w roku 1919 statut Uniwersytetu Poznańskiego – przy ocenie rozprawy habilitacyjnej mogły być wzięte pod uwagę także inne prace naukowe kandydata (§ 46 pkt 1), oraz statut Wolnej Wszechnicy Piastowskiej (1935) – zakładający ocenę kwalifikacji naukowych kandydata na podstawie zbadania wartości jego prac naukowych, przy czym przede wszystkim miała być brana pod uwagę praca habilitacyjna (§ 43 ust. 3a).

⁴⁸ Takie samo rozwiązanie (ocena kwalifikacji naukowych kandydata na podstawie zbadania wartości jego pracy habilitacyjnej) przyjęto także w statucie (1935) Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie (§ 19 ust. 3a).

rozp. z 1936 r., zachowując postanowienie przyjęte ustawą z 1920 r., zgodnie z którym za rozprawę habilitacyjną nie mogła być uznana praca doktorska, rozszerzało to wyłączenie także o przesłankę – przeróbki pracy doktorskiej.

2) Dyskusją habilitacyjną (akt drugi) objęto nie tylko temat rozprawy habilitacyjnej, lecz całość przedmiotu⁴⁹, z którego kandydat się habilitował (1920, rozp. z 1936 r.). W dyskusji habilitacyjnej mogli uczestniczyć, oprócz referentów pracy habilitacyjnej, także wszyscy członkowie rady wydziałowej (1920) oraz profesorowie-referenci zaproszeni z innych wydziałów lub innych szkół akademickich (rozp. z 1936 r.).

3) Trzecim aktem habilitacji był wykład habilitacyjny wygłoszony wobec członków rady wydziałowej na temat obrany przez kandydata (1920), na jeden z dwóch tematów przez niego przedstawionych (rozp. z 1936 r.), zatwierdzony przez radę wydziału⁵⁰. Wykład habilitacyjny miał na celu stwierdzenie umiejętności jasnego przedstawienia zagadnień w świetle współczesnego stanu nauki (1920), zwięzłego i jasnego przedstawienia zagadnień naukowych (rozp. z 1936 r.).

Poszczególne etapy postępowania habilitacyjnego miały odbywać się w porządku określonym ustawami (1920, 1933) i wymagały zaprotokołowania (1920, rozp. z 1936 r.). W razie niepomysłnej uchwały co do pierwszego lub drugiego etapu postępowania habilitacyjnego przystąpienie przez kandydata do etapu trzeciego nie było możliwe, chyba że od drugiego i trzeciego etapu postępowania rada wydziałowa, co mogła uczynić, wyjątkowo odstąpiła⁵¹ (1920, 1933). W razie zaś niepomysłnej uchwały rady wydziałowej w sprawie wykładu habilitacyjnego rada mogła dopuścić do wygłoszenia innego wykładu, jednocześnie zobowiązując kandydata do przedstawienia nowych tematów do wyboru i ich zatwierdzenia (rozp. z 1936 r.). Natomiast w razie powzięcia uchwały pozytywnej co do wszystkich trzech aktów habilitacji, na wniosek co najmniej dwóch referentów (1920, rozp. z 1936 r.), zapadało postanowienie rady wydziałowej nadające kandydatowi prawo wykładania, orzekające jednocześnie, na jaki zakres nauki prawo wykładania miało się rozciągać (1920). Uchwała rady wydziałowej w tym względzie wymagała przyjęcia przez zebranie ogólne profesorów lub senat (1920), po wysłuchaniu

⁴⁹ Statut Wolnej Wszechnicy Piastowskiej w Warszawie dyskusją habilitacyjną obejmował dział nauki, w zakresie którego kandydat się habilitował (§ 43 ust. 3 pkt b).

⁵⁰ Na podstawie statutu Wolnej Wszechnicy Piastowskiej kandydat wygłaszał wykład na temat przez siebie wybrany i przyjęty przez komisję (§ 43 ust. 3 pkt c).

⁵¹ Inaczej kwestię tę normował § 43 ust. 4 statutu Wolnej Wszechnicy Polskiej, który brzmiał: „Niepomysłny wynik jednego z aktów uniemożliwia dalszy przebieg habilitacji”.

opinii senatu (od 1937 r.⁵²) oraz jej zatwierdzenia przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (1920, rozp. z 1936 r.).

Pomyślnie zakończone postępowanie habilitacyjne prowadziło do przyznania prawa wykładania osobie o nie się ubiegającej oraz nadania jej tytułu docenta. Nabycie prawa wykładania w żadnym razie nie było dla osoby habilitowanej wiążące wobec szkoły, w której się habilitowała. Odstąpienie od wykonywania tego prawa w przeciągu jednego roku akademickiego (1920), dwóch następujących po sobie lat akademickich (1933), jak i w sytuacji zaniechania przez docenta wykładów skutkowało jednak wygaśnięciem *veniam legendi*. Rada wydziałowa mogła je jedynie na prośbę docenta przyznać ponownie bez powtórnej habilitacji (1920), przywrócić zwykłą uchwałą rady wydziałowej (1933). Prawo wykładania nadane w jednej ze szkół akademickich mogło być uznane za ważne w innej – uchwałą rady odpowiedniego wydziału (1920), przeniesione na inny wydział lub do innej szkoły na podstawie uchwały rady odpowiedniego wydziału (1933). Uchwała wymagała zatwierdzenia przez senat (1920), zawiadomienia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (1933).

W sytuacji zamiaru i możliwości skorzystania przez docenta z prawa wykładania w szkole akademickiej, w której się habilitował, szkoła ta mogła przewidywać jego zatrudnienie na stanowisku docenta płatnego bądź docenta prywatnego⁵³ (wynagradzanego z własnych środków finansowych danego wydziału). Tych pierwszych mianował Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na wniosek senatu bądź rady profesorów⁵⁴, lub też rady wydziałowej i senatu⁵⁵. W sytuacji drugiej

⁵² Zob. art. 1 pkt 16 Ustawy z dnia 2 VII 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich.

⁵³ Zob. art. 32 Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 VI 1930 r. w sprawie Statutu Państwowego Konserwatorium Muzycznego w Warszawie (Dz. Urz. MWRiOP Nr 77, poz. 77), przyjmujący inne rozwiązanie. Docenci Wyższej Szkoły Muzycznej prawo wykładania realizowali w charakterze nauczycieli kontraktowych. Docentów kontraktowych powoływał Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na wniosek Rady Głównej Wyższej Szkoły Muzycznej.

⁵⁴ Zob. np. art. 24 pkt 7 oraz art. 45–47 statutu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego z dnia 7 II 1919 r. (Dz. Praw PP Nr 14, poz. 148 (zatwierdzonego przez Naczelnika Państwa, Prezydenta Ministrów i Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), opublikowanego także w Dz. Urz. MWRiOP Nr 2, poz. 7). Docentom prywatnym szczególnie zasłużonym dla szkoły i jej zadań Naczelnik Państwa mógł na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przedstawiony przez Radę profesorów, nadać tytuł profesora Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego.

⁵⁵ Zob. np. § 45 statutu Wolnej Wszechnicy Polskiej, zgodnie z którym: „[p]rofesorami tytularnymi mogą być mianowani docenci, którzy wykładają w tym charakterze

docenci nie byli mianowani przez władze państwowe. Mieli jedynie prawo do wykładania w szkole akademickiej i korzystania w tym celu z jej sal wykładowych, co nie przekreślało ich dalszej kariery naukowej w szkołach akademickich.

Habilitacja nie była stopniem naukowym, nie była tu zatem możliwa nostryfikacja prawa wykładania.

Podsumowanie

Przejmowanie w pierwszych latach II Rzeczypospolitej szkół wyższych działających przed 1918 r. na obszarze byłych państw zaborczych oraz w latach następnych szkół wyższych funkcjonujących na ziemiach odzyskiwanych wymagało unormowania statusu prawnego studentów i absolwentów tych szkół. Nie był to, ale i – uwzględniając ówczesne realia polityczne – nie mógł być, proces działań pozwalający na rozstrzygnięcie jednym aktem ustawowym czy wykonawczym. Stosownie do zachodzących w II Rzeczypospolitej przemian proces uznawalności wykształcenia już w warunkach polskich rozłożono na lata, pozostawiając w gestii ówczesnego Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego unormowanie uznawalności przebytych studiów (egzaminów) oraz uzyskanych dyplomów i stopni naukowych (niższych i wyższych).

Innej natomiast ocenie podlegała instytucja habilitacji, której pozytywny przebieg prowadził do uzyskania prawa wykładania w danej szkole akademickiej. Wprawdzie w okresie dwudziestolecia międzywojennego instytucję tę przewidywały obie ustawy o szkołach akademickich, jednak nadawanie kandydatowi *veniam legendi* normowały w różnym stopniu. Ustawa pierwsza (1920) określała je wyczerpująco, co w konsekwencji oznaczało przyjmowanie jej postanowień w statutach ówczesnych szkół akademickich z niewielkimi zmianami. Ustawa druga (1933), regulująca procedurę habilitacyjną wąsko, przez blisko trzy lata szkołom akademickim pozostawiała znacznie większą swobodę. Tę, w roku 1933, ograniczały jedynie te jej postanowienia, które pozostawiały Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego określenie, w drodze rozporządzenia, zasad oraz warunków przebiegu postępowania habilitacyjnego, jak

co najmniej pięć lat i odznaczyli się wybitną działalnością naukową. Mianowanie następuje na wniosek rady wydziałowej i senatu, zatwierdzony przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego”.

i te ustawowe postanowienia, które w gestii tegoż ministra pozostawiały zatwierdzanie statutów szkół akademickich.

Objęcie trzema aktami postępowania habilitacyjnego bez wątpienia dawało podstawę do weryfikacji kwalifikacji kandydata ubiegającego się o prawo wykładania w szkole akademickiej. Nabycie tego prawa w żadnym jednak razie nie oznaczało wtedy uzyskania stopnia naukowego, a co za tym idzie, nie było także mowy o nostryfikacji tego prawa. Nie pociągało za sobą również zatrudnienia osoby, której *veniam legendi* nadano. Państwowa szkoła akademicka przyznająca to prawo mogła jednak wystąpić z wnioskiem o mianowanie osoby wyhabilitowanej do właściwej władzy państwowej bądź zatrudnić ją na stanowisku docenta prywatnego – w obu przypadkach bez możliwości kierowania katedrą.

ACADEMIC DEGREES AND VENIAM LEGENDI IN POLAND (1918–1939) (PART II)

Summary

There were many important tasks that Poland had to address after it regained independence in 1918. One was the ordering of the matters of higher education. This included taking over control over establishments of higher educations which had earlier functioned in partitioned Poland under a foreign rule, as well as establishing study rules and academic regulations. The legislative actions had to be taken step by step, as further portions of Polish territories had been regained, to ensure students who had commenced studies in partitioned Poland their continuation under new, Polish conditions, and to enable validation of examinations already taken, and in the case of graduates, nostrification of their diplomas.

Unlike as it was in the case of earning lower degrees (of a *licencjat*, physician, or *magister*) and higher degrees (of a doctor), a completion of habilitation did not result in earning an academic degree. The habilitation process consisted of three steps: (i) submission of a print-out of a habilitation thesis, (ii) discussion on the habilitation thesis, and (iii) presentation of a habilitation lecture to the faculty members or members of another statutory body of a state institution of higher education. Following positive opinions of the reviewers of the thesis, the Council of the Faculty (or another competent organ of the institution) would resolve to grant the habilitation candidate an exclusive right to lecture, so called *veniam legendi*, and a title of a *docent*. The acquisition of that right did not tie the candidate to the school conferring the right, or compel him to lecture, but resignation from the right to lecture resulted in the expiry of such right, which nevertheless was capable to be restored without the need to go through the habilitation process again.

A high education institution could offer a *docent* employment as a paid docent, which required proper nomination and appointment by the School's competent authority, or contract with the docent the *veniam legendi* as a private lecturer (*docent*).

Habilitation was not recognised as an academic degree and consequently nostrification of the *veniam legendi* was not possible.

Keywords: recognition of final university examinations – nostrification of academic degrees and diplomas – habilitation – Poland in the interwar period